

Tinédzserparti a vasfüggöny mögött

Marton László *Távolodó: Alulnézet*. Budapest, Rézbong Kiadó, 2019. 115.

Vannak, akik gyermekbetegségnek tekintik a rock and rollt, és büszkén lépnek feljebb az elitkultúra magasabb régióiba. Mások intenzíven élik át fiatalon, aztán nosztalgikus-szentimentális mitológiába illesztve próbálják őrizni valahogy az élmény emlékét, fétisként tartogatják kihízott szöges bőrdzsekijüket, esetleg nagy társasági eseményeken szimbolikusan visszatérnek hajdani egójukba. Egy szűk csoport pedig egész életére beleragad valamelyik ifjúsági szubkultúrába. Mindenki látott öreg hippit, de léteznek veterán *teddy boy*ok és emósok is (igaz, hetvenöt fölött már kicsit ijesztően hangzik az *I hate myself and I want to die*). Az aluljárók öregapja pedig ma is azt éneкли, hogy „az iskolába tízórait nem viszek”.

A kultusz e formája mintha egy platonikus eredetű nagy romantikus mítosz elkorcsosult változata lenne, amelyre Mickiewicz is rájátszik főművében: „Minden emberben csak egy szikra lobban, / És csak egyetlen egyszer lobog föl, ifjontan”. Akinek vén fejjel is számít valamit a rock and roll, az rendszerint ehhez a soha vissza nem térő kegyelmi állapothoz köti. Pedig nemcsak kultusz tárgya lehetne, hanem akár az önismeretet is szolgálhatná. Miféle „szikra lobbant”, mi lett ebből? Talán némi támpontot nyújt ehhez a monológ folytatása: „Mikor Minerva lobbantja azt lánggra, / E föld sötét fajzatai / Fölé a bölcsek, Platon szent csillaga szálla, / Évezrekig csillaglani. / Ám ha e szikrát a gőg fáklyává lobbantja, / Vezér mennydörög, s bíbor trónra tör gőgösen”.¹

Marton László *Távolodó* személyében olyan különleges egyéniséggel van dolgunk, akinek nem nemzedéki, hanem egzisztenciális élmény a rock and roll, az ő felfogása szerint az nem a tömegkultúra legegyszerűbb sztereotípiáit másolja, ezért minden életkorban lehet katartikus hatása. Nem a rituális múltidézés kelléke, hanem önismeretre ösztönöz, akár az emberi kor legvégső határáig. Már csak azért is, mert nemcsak múltja, hanem jelene is van, a szerző pedig értelemszerűen nemcsak a rock and roll múltjában, hanem a jelenében is él, így különösen az elmúlt ötven évre van igen jó rálátása.

Nem a popkultúra enciklopédiáján dolgozik, hanem csak azokat az irányzatokat követi, amelyek személy szerint neki jelentenek igen sokat, hisz abból indul ki, hogy „visszaadhatok-e valamit abból, amit egy zenekartól vagy egy lemeztől kaptam”. (21.) Az idők kezdetén, a hatvanas-hetvenes években még igen ismert nevek is beletartoztak ebbe a körbe (emlékszem egy megjegyzésre az *Ásatás* című sorozatból, mely szerint régen az volt népszerű, ami jó), aztán egyre inkább előtérbe kerülnek a rétegzene: a krízis-rocknak nevezett alternatív, a kilencvenes évektől pedig a világzene.

Bár az *Alulnézet* a *Mindig hetvenhét* című fejezettel indul, szóba kerül a kelet-berlini *Vörös Dal* fesztiválból ihletet merítő Orfeo 1972-es szereplése is. A zenekar annak idején igen népszerű lett a kommunista utópia hívei között a *Törd a kerítést* című vérvörös

¹ MICKIEWICZ, 2000. 58.

csatadalával, amely a könyvbemutatón is elhangzott távolságtartó mai átiratban. Aki veszi a fáradságot, és elmereng a szövegen, meglepve tapasztalja, hogy merészebbre hangszerelt kommunista propagandát hirdetve is szembe lehetett kerülni a kádári kultúrpolitikával, amely a szakaszos haladás bölcsességéhez tartotta magát, már nem siettette az apokaliptikus eljövételét. Ebben a dalban pont azért zúgolódnak a fiatalok, mert még mindig nem sikerült lerombolni a régi civilizációt, még mindig családokra elkülönülve vegetálnak az állampolgárok, ahelyett, hogy egy nagy közös barakkban élnek át nembeliségüket, onnan vonulnának ki minden reggel nótaszóval, vörös zászlót lobogtatva a rizsföldekre.

A kommunista paradicsomot váró két *everyman*, János és Tamás pár évvel később Cseh Tamás és Másik János lemezén már két olyan alaknak adja a nevét, akikkel nemzedékek tudtak azonosulni (csak Kati tűnt el valahol útközben). Helyben vagyunk, ez a könyv azért szerepel ebben a posztkolonialista összeállításban, mert a címadó fejezetben azt is bemutatja kellő alaposággal, országokra lebontva, hogyan létezhetett a rock and roll a vasfüggöny mögött. Moszkvát kivéve mindenütt abból indulhatunk ki, hogy a szovjet uralom ekkoriban olyan kétségbevonhatatlan tényező, mint a gravitáció. Brutális fizikai erőfölényen alapul, de nem jár együtt kulturális presztízzsel, a popkultúra területén pedig esélye sincs (az Orfeót is a temperamentumos latin-amerikai bolsevikok ihlették meg). A megszállt országokban a Nyugat helyettes hegemon, önként követett példakép volt, a popkultúrában pedig kétség nem férhetett a vezető szerepéhez.

Adjuk meg a tiszteletet a Birodalomnak, kezdjük az oroszokkal a seregszemlét. Mivel a kommunista országokban számtalan ideológus törte a fejét a szórakozás helyes módján, esetleg egybekötve azzal a fogas kérdéssel, hogy „áru-e a kultúra” (ez majdnem olyan népszerű téma volt, mint az osztályharc), ezt a területet is agyonszabályozták. Hatalmas fesztiválokon népszerűsítették a tömegdalokat és a katonadalokat (az utóbbiak Putyin korában sem veszítettek népszerűségükből, ma már popdívá külsejű nők is előadják katonazenekar kíséretével *A szláv nő búcsúját*), kevésbé öntudatos műfajnak pedig ott volt a szovjet esztrád, az érzékenyebb lelkűek pedig hallgathatták a Viszockij-féle bárdokat.

Nehéz volt ebben a közegben helyet találni a rock and rollnak. 1968-ig kellett várni, hogy megalakuljon az orosz Beatles, a hosszú életű Masina Vremenyi. A szerző hangsúlyozza, hogy előbb lett orosz a szöveg, mint a zene. Az orosz rock legjobb magyar szakértőjétől, M. Nagy Miklóstól tudhatjuk, hogy ez a tendencia azóta is igen erős, mintha az orosz költészet ma már leginkább dalszöveggé élne. Valójában az underground zenekarok végezték el a nyolcvanas évek elején a műfaj honosítását – mindenekelőtt a leningrádi Borisz Grebenscsikov, aki 1982-ben már azt énekelte az Akvárium kazettán terjesztett albumán, hogy „*a rock and roll halott, de én még nem*”. Bámulatosan idézi fel e korszak hangulatát Kirill Szerebrennyikov *Nyár* című filmje. Ebből is tudhatjuk, hogy az orosz underground nem műbalhé, ezek a zenekarok – Kino, DDT, Sztrannije Igri – tényleg nonkonformisták voltak, a szövegeiket pedig kinyilatkoztatásként fogadták a rajongók. A dalok magukban hatottak, nem javították fel őket showelemekkel. Máig sem múlt el nyomtalanul a kultusz, az Akvárium koncertjein manapság is több ezer muzsik légbalalajkázik.

A másik véglet Jugoszlávia, ahol „*kellemes körülmények közepette tombolt*” „*a hatvanas évek beatmozgalma*” (54.), a nyugati zenekarok hazai kiadásban is elérhetőek voltak, az apolitikus popkultúra pedig nem állt szigorú ellenőrzés alatt. De a rengeteg zenekar nem nagyon tudott túllépni az olasz és angol példaképek utánzásán, a műfaj valódi

honosítása 1974-ben, a szarajevói Bijelo Dugme fellépésével kezdődött, amely sajátos balkáni etno-rockot teremtett, majd a punk és az újhullám hatása alá került. Miközben Magyarországon az underground kibontakozásával egyik pillanatról a másikra vált muzeálissá a mainstream, Jugoszláviában szinte a teljes alkotói szabadság állapotában építhették be életművükbe az új irányzatokat a legnagyobb nevek. Nem a munkásmozgalom veteránjai, hanem lemezkiadók, rádiós DJ-k döntöttek a sorsukról, és akadálytalanul jutottak el a közönséghez a legjobb produkciók. Ha valaki bele akar szagolni, kiindulópontnak pont jó a *Paket Aranžman* (1981) című belgrádi válogatás.

Lengyelországban azért gyengélkedett sokáig a rock and roll, mert megdicsőülve jött ki a sztálinizmus poklából a jazz, és a lengyelek ezzel a zenével fejezték ki a nyugati helyettes hegemon iránti örök hűségüket. 1958-ban már el is indult a Jazz Jamboree, amihez fogható attrakció nem volt a vasfüggöny mögött. A másik ok ízlésbeli, mint a lengyel nemzeti költő írja már idézett nemzeti drámájában: a „*mi szláv szívünk ez idillt szereti*”. Ezért rendeztek annyi dalfesztivált a fegyveres erőknél és a civileknél is, foglalkozási ágak és tájegységek szerint. Ettől még szólhatott bárhol az, amit a hatvanas években *big beat*nek neveztek, de bármilyen jó móka is volt, igazából nem szólt nagyot. A hetvenes éveket a prog virtuózai uralták, de az egész irányzatot elsöpörte a nyolcvanas évek elején a társadalmi robbanás, és ekkor kezdődött a legizgalmasabb történet. A lengyel punk egy nagy történelmi konfliktus idején bontakozott ki, aztán frontálisan ütközött a sötét katonai diktatúrával. Magyarországhoz képest „*mélyebb volt a krízis, és magasabb az underground*”. (48.) Mivel a hatalom nem mindig tudta eldönteni, hogy akkor jár jobban, ha elhallgattatja, vagy akkor, ha biztonsági szelepnek használja, még emlékezetes albumok is maradtak utána.

Csehszlovákiában a kései desztalinizálás után hirtelen akkora szabadság lett, hogy az oroszok már azt vizionáltak, tényleg leomlanak a falak, az ellenségnek pedig szabad bejárása lesz e kies távoli birtokukra. A csapás előtt nem volt kérdés, hogy minden zene bejöhét, helyben is lehet játszani, a Supraphon pedig kiadja lemezen. Most láthatjuk igazán, mi mindenre alkalmas a rock and roll: a prágai tavasz eufóriáját és a lengyel hadiállapot rettenetét is ki tudja fejezni. Cseh sajátosság, hogy a legnagyobb sikereknek azonnal elkészült a cseh nyelvű változatuk, így még inkább tudtak azonosulni velük. Ami máshol *Forever Young*, az Karel Gottnál *Být stále mlád* (nemcsak ugyanazt jelenti, hanem ugyanannyi szótagból is áll). Aztán olyan hirtelen ért véget az aranykor, hogy kifulladás sem volt ideje.

A rock and rollt csak utólag, a normalizáció idején kezdték átpolitizálni, majd rögtön üldözni is. Az pedig már történelem, hogy az 1968 őszen alakult The Plastic People of the Universe vált az üldözött underground szimbólumává, az 1976-os bojanovicei Második Kultúra Fesztivál fellépői ellen indított bírósági eljárás pedig a Charta '77 megalakulásához vezetett. A keletnémet, a román és a bolgár fejezet sem kevésbé tanulságos. Ne higgyük, hogy a történet már véget ért, a brnói Čankišou, a lublini Čači Vorba és a kijevei DahaBraha semmiben sem marad el a régi nagyságoktól, az utóbbinak pedig különös aurát kölcsönöz az orosz fenyegetés.

Pálfalvi Lajos

Felhasznált irodalom és rövidítések

MICKIEWICZ

2000 MICKIEWICZ, Adam: *Ősök*. Ford.: BELLA István. Budapest, Beza, 2000.